

Kavram Karmaşası – Otorite

Ali Mert

Yetke karmaşası: Eşitlik, ikna ve korku

İngilizcesiyle yazar (author), otorite (authority) sağlayan kişi anlamı da taşıyor. Durmadan sözcüklerin kökenlerine inip etimolojiyle epistemoloji arasındaki “dikey geçiş”in kurbanı olmak istemem. Yine de Türkçe’ye ve Türkiye’ye dair bir not düş(ün)meden de edemem; sanırım yazarın “yetke”den hareketle “yetkin” olarak adlandırılması gerekiyor, ancak kitap piyasasının yapısı ve talepleri hesaba katıldığında, “yetkinliğin” son sıralara gerilemesi, bizleri yalnızca “yazıcı”ya (writer) mahkum bırakıyor.

Peki bir özne olarak yazarın illa otorite mi kurması gerekiyor? Salt okurdan ya da “sıradan insan”dan ayrılan yönlerinin altını özellikle çizmeye çalışmayanlar için, hele hele sanatı ve yazı ortamını herkesin üretip katılması gereken bir platforma dönüştürme düşüncesiyle hareket edenler için, şart değil tabii ki. Ancak has yazarın, kavramlarla ve bu arada otorite kavramıyla da uğraşması-boğuşması, sanırım şart.

Muhafif kimliğin, müzmin olduğu ya da öyle algılandığı durumlarda, “otorite karşıtlığı”, aydın ve yazarlar için neredeyse “olmazsa olmaz” bir erdem haline geliyor. Ancak çelişik, hatta paradoksal bir yapısı da var bu karşıtlığın, çünkü yazar, ancak kendi söylem ve çözümlene gücünden gelen otoritesi sayesinde “otorite karşıtlığı” üretebiliyor. Aslında yazar için, “otorite karşıtlığı”, “ideoloji karşıtlığı” gibi bir olgu; imkansızın öbür adı...

İdeoloji dışı ya da ideolojiler ötesi olmaya çalışan tüm söylemlerin bir şekilde ideoloji alanında hareket etmesi, hatta çoğu durumda egemen ideolojinin ekmeğindeki yağı daha leziz hale getirmesi, uygulanmaya çalışılan “diyet”in neredeyse doğal bir sonucu olarak görülebilir. İşte bu “sonuç”, otorite karşıtlığı temelinde hareket eden yazar ve düşünürleri de bağlamaktadır.

Peki “iki günahkar”ın birbiriyle ilişkisine ne denmelidir ya da bir soruyla formüle edersek; ideolojik sesleniş illa otoriter midir? En azından, “egemenlik kurma” hedefi, niyeti ya da hevesi vardır. Bu da yetmez, kendini egemen ideolojinin bir parçası ya da kendisi olarak inşa etme yönelimi olduğu da söylenebilir. Üstelik, başta belirtmeye çalıştık, bu durum “anti-otoriter” ideolojik seslenişler için de geçerlidir.

Aslında ideolojiden ve otoriteden kurtulamayışımızın nedeni, sistemin kendisidir. Daha doğrusu, belli bir sistem içinde, özellikle de sömürü sistemi içinde, hareket ediyor olma mecburiyetimizdir. Kapitalizmin

insanlar üzerindeki sınırsız yetkesi, üretimden siyasete, boş zamandan ideolojik ve kültürel tercihlerine varıncaya kadar “her zaman, her yerde” işleyen “görünmez ama çok güçlü bir makine” olarak değerlendirilebilir. Sistem, otoriterdir. Bu durumda sömürü sistemi, iki kere otorite anlamına gelmektedir.

Bu türden değerlendirmeler, sorunları sisteme havale etme kolaycılığı olarak görülmemelidir. Zira sömürüyü var eden sistemin ya da toplumsal formasyonun yapısı ve işleyişi, sömürünün şiddeti, toplumsalla bireysel olanı ilişkilendirme becerisi anlaşılmadan, en masum ya da doğal ilişkileri dahi bozma kapasitesi değerlendirilmeden, mesele ancak Allah’a havale edilebilir... (Kaldı ki kendisinin otoriter olmadığını söylemek pek mümkün değildir!)

Sorunun iktisadi bağlamda üretim ilişkilerine dayanan, işbölümü çerçevesinde de anlaşılması gereken kısmını, Ellen M. Wood, “Kapitalizm Demokrasiye Karşı” çalışması içinde şöyle formüle etmektedir: “Marx’ın açıkladığı gibi kapitalist üretimde yüksek üretkenliğin bir koşulu olan üretimin aşırı uzmanlaşmaya ve işbirliğine dayanan niteliği ve azami artı-değer elde etmeye yönelik sömürü ilişkisi nedeniyle ‘yönlendirici otorite’ güçlenir.” Wood’un bu çalışmasında geliştirdiği eleştirel düşünce, “demokrasi” olarak kutsallaştırılan iradenin nedense iktisadi alandan sürekli uzaklaştırılmasına, “üretimde demokrasi” anlayışından sürekli kaçırılmasına dikkat çekmektedir. Üretim ilişkilerindeki denetim temelli otoriter yapılanmanın “görünmez” kılınması, siyaset alanındaki demokrasi oyununda olduğu denli “kolay” değildir. Sanırım uzatmaya hiç gerek yok; kapitalist üretim ilişkileri otoriterdir ve tüm “şeffaflaşma”, “demokratikleşme”, “halka açılma” ve benzeri “yönetim teknikleri”yle örtünmeye çalışsa da, uzmanlaşma ve tekelleşme eğilimi bu otoriteyi besleyip güçlendirmektedir.

Aslında, “sistem sorunu” ya da sistemin otorite üretme sorunu, bu türden “iktisadi indirgeme” ya da havalelere gelmeyecek kadar çok boyutlu ve katlıdır. En büyük ve örgütlü sınıfsal otorite olan devlet sorunundan başlayarak bireysel ilişkilere uzanan “bağlı ilişkiler” silsilesini, iktidar, disiplin ve zor ile otoritesinin iç içe gelişen etkileşimini, makro ve mikro-iktidarların “kuruluş”unu çözümleyen her türlü araştırma, bu kat ve boyutlara dair yeni veriler ortaya koymakta, otorite karşıtı sonuçlar üreten analizleri derinleştirmektedir. (Bu arada aynı çelişik ya da paradoksal öge burada da geçerlidir, zira bu araştırma ve analizler de bir şekilde “otoriteye yaslanmakta” ya da el-mahkum “otorite kurmakta”dır).

Yine de tüm boyut ve katmanların -eksenine değil belki ama- orta yerine, “eşitlik sorunu” yerleştirilebilir. Şöyle bir soru formüle edilebilir: Çıkışı ya da temelleri itibariyle (zorunlu olarak) kimi eşitsizliklerden kaynaklanan otorite; hedef, sonuç ya da uygulamaları itibariyle (bilinçli ya da bilinçsiz olarak) bu eşitsizlikleri azaltmakta mıdır, artırmakta mıdır? Ya da otoriteyi kuran özne için, bu “kuruluş”un sonuçları, otoriteyi dağıtmakta mıdır, güçlendirmekte midir?

“Anti-otoriter” olmadan otoritenin paylaşılarak yok edilmesine dönük bir yol oluşturma sorununun özü, marksizm açısından aslında “devlet sorunu”nun özüdür. Dolayısıyla “sönümlenme”ye atfedilen çözücü ve çözümleyici güç, burada da devrededir. Bunun da bir “havale sorunu” olarak algılanmaması-anlaşılması için, otorite tesis eden ilişkiler bütününe ne ya da kim olduğuna göre (bu bir devlet de olabilir, bir yazar da); sönümlenmenin koşulları, maddi zemin ile öznenin ilişkilendirilmesi, hızlandırıcı ve yavaşlatıcı unsurlar, “somut koşulların somut analizi” gerekmektedir.

Yine de her tür koşul ve özne için kimi genellemelere gitmek olasıdır. Her şeyden önce; otoritenin eşitlik ve paylaşım ile birleşmedikçe konumculuk doğurduğu, bireylerin-toplulukların birbirlerini konumlarına göre anlamlandırıldığı söylenebilir. Konumsal farklılıkların ürettiği otoritenin, bu farkı sabitleştirme ya da açma eğilimi de vardır. Bu koşullarda, otorite (otoritesinin kaynaklarını eşitçe paylaşmadığı sürece) pratikte eziciliğe ya da baskıya, söylemde demagojiye doğru ilerlemektedir.

Otoritenin, eşitsizliğin bir ürünü, sonucu ya da zirvesi olarak tanımlanmaması için kaynakların anlaşılması-açık edilmesi ve paylaşılması şarttır. Öte yandan otorite, her durumda eşit olmayan insanlar-varlıklar arasında bir ilişkilendirme biçimidir. Bu doğası gereği de, eşitlik arayışı ve hedefiyle çatışan bir yönü vardır. Bunun “doğal” olmamasının, “işler” hale dönüşmemesinin, işleyip de farklılıkları büyütmemesinin koşulu, sonuçlarda olduğu kadar kaynaklarda da hayata geçmesi gereken bir paylaşımıdır.

Kaynak derken, maddi olduğu kadar, “tinsel” güç ve değerler de anlaşılmalıdır. Aslında otorite, dille, söylemle, hitapla, üslupla sağlansa-kurulsu bile maddidir ya da eşitsizliğin maddi karşılıklarını illa ki zorlar. Bu durumda, yaratıcı üslupla kurulan sanatsal otorite ya da derinlemesine ve uzmanca bilgi-araştırmalardan kaynaklanan bilimsel otorite de dahil, her tür kaynak, eşitliğin “madde”si olarak değerlendirilmelidir. Yine de bilinmelidir; bu süreç, “öznenin önderlik etme vasfı” anlamındaki otoriteyle birlikte yürüyecektir.

Aynı sorunun çevresinde dönmeye devam edebiliriz; birikimin oluşmasını sağlayan güç (ya da us), toplumsallaşmasını da sağla(ya)mıyorsa, birikimi elinde tutan düzeyinde eşitsizliklere kaynaklık eden bir otoriteye yol açmaktadır. Bu durumda, biriktirme süreci ya da otoritenin kaynaklarından bir diğeri olarak değerlendirilebilecek “eğitim sorunu” da, eşitliğin “madde”si haline getirilmelidir.

Kısacası, eşitlik arayanların otoriteyle bir sorunu olması gerekir. Mesele, bunu anti-otoriteyi temel dert edinen anarşizmden ya da türlü liberter, nihilist ve pasifist tavırlardan ayırt edebilecek bir çizgide geliştirmektir. İkincisi, sönümlenme sürecinin koşulları üzerine gitmektir. Öyle ki, otorite, kendi kaynaklarını eşitçe paylaşmadığı sürece, eğitim-yaratım-birikim-uzmanlık fırsat ve koşullarını eşitçe dağıtmadığı müddetçe; işlevselliğini yitiren, konumunu güçlendiren bir “üstün erke” noktasına ve beraberinde kendini koruma güdüsü de barındıran bir baskıya doğru gelişebilir-genişleyebilir. Nietzsche’nin, nedense çok

sevdiğim “çöl”lü dizesini eşitsizliğe uyarlayarak tartışmanın bu bölümüne bir nokta koyabiliriz sanırım; “eşitsizlik büyür, vay haline içinde eşitsizlik saklayanların...”

Marksizmin otorite tartışmasını ürettiği bağlamlardan bir diğeri ise “ikna ve zor” diyalektiğidir. Otorite tesisinin “nasıl”ını, devletin şiddet tekelinin açığa çıkma koşullarını, “toplumsal uzlaş”ının gücünü ya da ceberrut devletlerin politikalarını tartışırken başvurulan iki ucun, halk arasında havuç-sopa ya da karakolda iyi polis-kötü polis türünden karşılıkları da vardır. Ancak nasıl adlandırılırsa adlandırılısın tüm uçların arkasında duran esas güç, sınıfsal otoritedir.

Otorite tesisinin “nasıl”ını açıklamak derken önce şurası bilinmelidir; baskı da, ikna da otorite üretebilir. Ama otorite denilince genellikle, ilki akla gelir. (Hatta vurguyu artırmak için ya da daha esaslı tınlasın diye despotlukla eşitlenir). Kavramın baskıyı çağırması, görünendir. Görünenle birlikte gerçeğin ortaya konması, bizi bilime ve dolayısıyla otoriteyi sağlayan tarihsel-sınıfsal oluşuma götürür.

Batı'nın her nasılsa “sağlam” kalmış solcu düşünürlerinden Perry Anderson'un, Gramsci'yi hegemonya ve Doğu/Batı sorunu çerçevesinde irdelediği çalışmasındaki ifadelerle; “Modern kapitalist toplumsal formasyonlarda kitlelerden sağlanan tarihi rızanın özgünlüğü hiçbir şekilde sadece laiklikte ya da tekniğe olan hayranlıkta bulunamaz. Bu rızadaki yenilik, kitlelerin var olan toplum düzeninde de kendi kaderini tayin ettiklerine inanmalarıdır.” Bu da aynı zamanda bir egemen sınıfın bu tayini belirlediğinin anlaşılmasındadır. Ve egemen sınıfın otoritesinin ya da hegemonyasının en güçlü olduğu pozisyon olarak değerlendirilebilir.

Otorite sahibi olmak; “iktidarı güç imgelerine dönüştürmek” olarak da adlandırılıyor. Dolayısıyla “rıza koşulları”nda da, o koşulları kendi gücüyle tesis eden bir çapanoğlu olarak görülebilir otorite. “Şiddet potansiyeli”nin hayata geçip geçmemesi, koşulların ya da o koşullarda üretip nefes alanların “olgunluğu”yla ilgilidir... Potansiyel ne kadar derinlerdeyse ve açığa çıkma gereği hissetmeden hegemonyasını sağlayabiliyorsa, aslında otoritesi de o kadar güçlüdür. Başka bir deyişle, kendini sık sık göstermek zorunda kalan şiddet, o potansiyeli elinde barındıran otoritenin gücüyle birlikte kırılabilirliğine da bir işaretir.

Anderson'un aynı çalışma içinde, “devletin sessiz ama meşru şiddet tekeli”ni analiz ederken vardığı çıkarım da buraya işaret ediyor: “Meşru şiddet tekeli ile müthiş güçlüdür – o derece ki, paradoksal olarak ‘onsuz’ yapabilir, nitekim sistemin sınırları içinde şiddet normalde nadiren ortaya çıkar.”

Öte yandan, rızadaki zorun (zaman zaman) görünebilmesi gibi, zordaki rızanın da anlaşılması önemlidir. Zorun kendisi de, “bir ideoloji ve başka her türden ideolojinin vazgeçilmez temeli” olarak tanımlanabilmektedir. O halde, yukarıdaki formülü tersten kurarsak; bu temeli ne kadar gizlerse o kadar (y)etkin olduğu söylenebilir.

Yirminci yüzyılın büyük romancısı John Fowles'un sözleriyle, "inkar edemeyecek kadar çok, ikna olamayacak kadar az şey bilenler"ın bilgilerini artırmayı hedefleyen ikna sağlayıcı otorite, "kendisini inkar etmemek için", bir şekilde basıncını da artırmaktadır. Zordaki açık ikna gücüyle, iknadaki gizli zor gücünün birleştiği nokta, "inkarın imkansızlığı"dır. Otorite için, inkarın imkansızlığına ulaşıldıktan sonra, diğerleri dönemsel araçlardır ve dönemin ruhuna uygun bir şekilde, biri diğerinin yerini almaktadır...

İnkâr yoksa, "tanıma" vardır. Otorite, "güç farklılıklarını tanıma" olarak da tanımlanabiliyor. İtaat, boyun eğme ya da biat, ağır ve baskılayıcı "tanıma biçimleri"ni ifade ediyor. Kabullenmek, "durumun farkında" ya da "duruma razı" olmak ise, "durum"u oluşturan otorite karşısındaki pasifist tutumun farklı şiddetlerde, farklı biçimleri olarak görülebilir...

"Zor ve ikna" diyalektiğinde, eli havuçlu otoriteyle, eli sopalı otorite arasındaki asıl geçişkenlik ve ayrım noktaları, "tanımanın şiddeti"nde düğümleniyor. İlla ki birilerine boyun eğme ya da sindirme sonucu doğurmasa da, otoritenin zorla sağlanması, karşı tarafı pasifleştirme gücüne daha fazla sahiptir. Elbette basit bir denklem var; zor arttıkça, bağımsız akıl azalmaktadır. Ancak çok bilinmeyenli denklemler de var; iknadaki bağımlılığı göremeyecek kadar dumura uğramamalıdır hiçbir akıl.

İtaatin karşısına (sivil) itaatsizliği çıkarmak, otoritenin iktidarı karşısında "tanımama"yı deneyen muhalif bir ton olarak değerlendirilebilir, ama onun ötesinde bakıldığında, hareketsiz kalmak sonucu da doğurabilir. Örneğin kamusal otoriteyi temsil eden askeri güç karşısına bireysel özgürlüğü temsil eden sivil gücü yerleştiren "model"ler, sistemden kaynaklanan ve doğal olarak sivil topluma da yayılan, her zaman zor ve şiddet potansiyeli barındıran esas otoriteyi (sınıfsal otoriteyi) ihmal etmektedir. Bu durumda, görünürdeki karşıtıklardan türetilen "sivil itaatsizliğin", gerçek karşıtıklara dair elinin güçlendirilmesi gerekir. Aslında sorun, sivil olup olmamakta değil, itaatsizliğin neye karşı gelişeceği, nasıl bir mücadeleye dönüşeceğiindedir.

Buradan belki "otoritenin doğası"na ilişkin tartışmalara geçebiliriz. Disiplin ve korku üretme kapasitesi, üstünlük kurma pratikleri, üstünlüğün görünüşleri ve otoriteryan kişiliğin gelişimi bu tartışmalar arasında sayılabilir.

"Disiplin altına almak, egemenlik kurmanın pratiğidir" diyor Ulrich Bröckling, hacimli "Disiplin" kitabının daha girişinde ve disiplini, genelde, itaat etme alışkanlığı olarak tanımlıyor. Bu durumda disiplinle ilişkisi içinde "otorite"nin de, aynı "formasyon"un teorisi olduğu söylenebilir.

Askeri anlayışa göre itaat-otorite mantığı çok nettir: Namlı Prusya generallerinden Moltke'nin tanımıyla, askeri disiplin yukarıdan aşağıya otorite, aşağıdan yukarıya itaat olarak görülür. İkisi de birbirlerini

koşullayarak varlığını sürdürmektedir. Emir-komuta zincirini temel alarak kendi örgütsel hiyerarşisini tesis eden bu “yapı”nın karşısındaki en büyük tehdit, “düzensizlik” olarak görülebilir. O yüzden, “disipline etme eylemi kendisini düzensizlik tehdidi ve tehlikesine sürekli karşı koyma eylemi olarak gerçekleştirmektedir”.

Diğer yandan askeri disiplinin günlük-toplumsal karşılıkları sayfalarca irdelenebilir, askeriyedeki uygulamaların disiplin adına ulaştığı irrasyonel yönlerine dair onlarca örnek verilebilir. Yine de onun varabileceği uç noktaları anlayabilmek için “bizden” örnekler her zaman daha etkilidir: Örneğin, Türk ordusunun kuruluş dönemindeki talim ve eğitim yönetmeliklerinin, Avrupa ordularının ilgili metinlerinden yapılan çeviriye dayandığı bilinir. Söz konusu metinlerden birinde, askeri amaçla kullanılan binek hayvanlarının –yalnızca at kastedilerek- talimine dönük olarak “hendekten atlatma” talimine yer verilir. Türkçe çeviri yapan askerler, Osmanlı-Türk ordusundaki tüm binek hayvanlarını bu talime dahil ederek, deveyi de hendekten atlatmayı başarmayı bilmiştir. Yük ve taşımada kullanılan hayvanlarla ilgili de olsa; “deveye hendek atlatma” çabası, disiplinin bu “imkansız” yönüne işaret etmektedir.

Kaynaklarından, gücü sağlayan temel itkilerinden bağımsız olarak otoritenin “nasıl”ını ya da davranış kalıplarını ortaya koyan bir çalışma olarak değerlendirilebilecek “Otorite” kitabının yazarı Richard Sennett’e göre otoritenin temel ögesi; güç sahibi olmak ve bu gücü kullanıp diğer insanları disipline sokarak yönlendirmek ve daha yüksek bir standarda göre hareket etmelerini sağlamaktır.

Genel yargılardan devam edersek; otorite, aslında bir şekilde “korku uyandırmak”tır... Korku, aklın bağımsız işlemesine, rasyonelliğin gelişmesine karşı en güçlü silahtır. Kilitleyici, paralize edici gücüyle, insanın otorite karşısında hareket etme yeteneğini, düşünsel genişliğini sınırlar.

Otorite ve korku aslında birbirlerini koşullayan dinamiklerdir. “İnsanları yalnızca korku yönetir”, “kral korkudur!..” gibi özdeyiş olmaya meyilli belirlemelerin tümüyle haksız olduğu söylenemez. Özellikle “korku imparatorluğu” gibi yakıştırmalara da maruz kalan bir dönemden geçtiğimiz hesaba katılırsa. Ancak bu tür geniş tanım ve belirlemeler de, “korkuyu büyütme”, akıldaki dumur işlemi bir şekilde desteklemektedir.

Yine de düzenin korku yayma kapasitesi ve onun bugünkü emperyalist-kapitalist işleyişe dair görünümleri derinlemesine analiz edilmelidir. Örneğin ABD demokrasisi, halkını korkuyla terbiye etme gücü anlamında, bugün içe doğru da müthiş bir otoriteye sahiptir. Komşusundan, “yarattığı” düşmanlarından, gölgesinden, rüyasından ve en nihayetinde insanlığından korkarak silahlanmaya başlayan, ancak silahla ve saldırganlaşarak yaşayabilen, sömürü ve kâr mekanizmalarıyla ölüm makinelerini örtüştüren ABD’nin ve onun tüm dünyaya belletmeye çalıştığı “Amerikan yaşam tarzı”nın doruğunu ve aynı anlama gelmek üzere “bitiş”ini ya da bitmeye yazgılı karakterini anlatan Michael Moore’un “Benim Cici Silahım” projesi, özetleyicidir. ABD emperyalizminin “dış tehditler” yüzünden dünyanın çeşitli ülkelerine yağdırdığı silahlar,

Vietnam'dan Şili'ye, Afganistan'dan Irak'a dünyanın dört bir yanında ölüm kusarken; kendi siyah halkından, kâr güdüsünü tetikleyen korku kültüründen, sokaktaki evsizlerden, kapanan fabrikalardan, "Afrika'dan gelen katil arılar"dan korunma çabası, şiddeti ve korkuyu silah somutluğuna dönüştürerek, toplumun tüm hücrelerine yaymaktadır. Buradan da ulusal ve uluslararası korkunç bir kıyım tablosu ya da bir "seri katilin sicili" ortaya çıkmaktadır.

Kendi toplumuna ve tüm dünyaya korku salarak yaşamaya çalışan bir "uygarlığın" uzun süre ayakta kalamayacağı aşikardır. Otoritenin başat görünümü korku ya da onu yayma kapasitesi ise, temelleri cidden zayıflamaya başlamıştır. Korkutucu kapasitesi sayesinde, bu, paradoksal olarak, en güçlü dönemine tekabül etse de...

Otoritenin "nasıl"ını, korkunun bürünebileceği biçimleri ele alırken karşımıza farklı kategoriler de çıkabilir. Örneğin "baba imgesi" temelinde; müşfik ve babacan otoriteyle sert ve sevgisiz otorite arasında farklar ortaya konabilir. Ancak meselenin psikolojisine inen ayrımlar ve "üslup farkları", biraz da sorunun "tasviri"yle ilgilidir. Öyle değilse, baba otoritesinin sevgiyle mi saygıyla mı işlediği, "ikna-zor" tartışmasının yeni bir görünümü olarak değerlendirilebilir.

Örneğin korku ile saygıyı birlikte ifade eden "huşu", babanın şiddetini iknadan çok zora yaklaştıran arada bir kavram olarak görülebilir. Türkçe'de yan yana getirmeye alışmışız ama saygı ve sevginin bir araya gelişleri aslında çok zordur. Kişisel planda otorite kurma girişimi, uyandırdığı korku ve saygıyla, harekete geçirdiği "huşu"yla, sevgisizdir. Genel olarak sevgisizlik, son dönem kültürel eleştiri alanında başvurulmuş bir "vasıf" haline gelmiştir. Kişisel yaklaşımlar, iddiadan başlayıp hırsla doğru ilerledikçe, eşitliği dışlayan bir otorite geliştikçe, sevgisizlik de temellenmektedir.

Madem "kişisellik alanı"na girdik, Frankfurt Okulu'yla devam edelim. Okulun müdürü Theodor Adorno, "Otoritaryen Kişilik Üstüne" adını taşıyan, Amerikan toplumundaki anti-semitist ve ırkçı önyargıların anketlere dayanarak deşifre edilmeye çalışıldığı, farklı tipolojilerin irdelendiği psikoloji soslu sosyolojik araştırma metninde; otoriteye bağlı politik davranışın iki temel yönelimi olarak, klişeleştirme ve kişiselleştirmeyi ayrıştırıyor.

Vardığı sonuçlardan biri şöyle özetlenebilir; "yaşantının kendisi klişe tarafından önceden belirlenmiştir... (Ancak) klişeler yaşantıyla düzeltilemez... yaşantı edinme kapasitesinin yeniden oluşturulması gerekir." Başka bir deyişle, sistem bir kez kişiyi oluşturduktan, yaşantısını kendi klişeleriyle belirledikten sonra, onu ancak yeni bir sistemle, yaşantı deneyimlerini elde edeceği yeni bir referans çerçevesiyle bu klişelerin dışında (ve belki de yeni klişelerin belirleniminde) oluşturmak mümkündür.

Bu durumda, önyargılara göre hareket eden otoritaryen kişiliği, ancak yeni bir “düşünme-eyleme ve dolayısıyla yaşama seti”yle tanıştırdığımızda, bu otoritaryen yapısı ve bunun yanı sıra, örneğin sahip olduğu “baba imgesi” de değişecek, daha doğrusu başkalaşacaktır. Bir anlamda “yeniden yüklenmediğimiz” süreç, “klişe ve kişilik alanı”na sıkışan sorunlarımızı aşamayacağımız anlaşılmaktadır.

Otorite bu yönüyle, kişisel ilişkilere yüklenen haliyle (ya da Adorno’nun kişiselleştirme olarak özetlediği alanla birlikte), ahlak tartışmasını yeniden açar... Tabii bu tartışmanın din bağlantılı evveliyatında, örneğin peygamberler döneminde, ahlak, temelde, “yüksek bir otoriteye karşı çıkmak ya da itaat etmek meselesi” olarak görüldüğü için “yeni” değildir bu tartışma. (Ve elbette, ahlaklı olanlar, yüksek otoriteye, onun temsilcisine ya da “kitaba uygun” davrananlardır!)

Daha “modern bir platform”da iyi ahlak arayanların otorite karşısındaki konumları ise, daha belalıdır. Bir yandan özgeci, dürüst, özgürlüğüne tutkun ve benzeri iyi erdemlerle gelen otorite karşıtlığı, öte yandan güç ideolojisi salgılayarak ahlaki değerleri yerleştirmeye çalışan otoritenin koyduğu normlar... Bu geniş alan, otorite kurarken yeni bir ahlak oluşturmaya çalışanları çok zorlar.

Otorite karşısındaki insan, Hegel’e göre “mutsuz bilinç”i temsil etmektedir. İnsanlığın nihai mutluluk-esenlik arayışı ya da büyük Etik sorularının yanıtı, elbette, otoriteden de nihai bir kurtuluş peşindedir. Kişisel ilişkilere çok yüklenilirse; “otorite, bozulmanın koşuludur” gibi ahlaki sonuçlara varmak elbette mümkündür. Ancak kurtuluşa giden yollar, epey dikenlidir. Ve dikenini sevseniz de, sevmeseniz de, çiçekler aleminde gül, otoriterdir. O halde, seve seve ya da başka şekilde, dikenli otorite bahçesine, katlanmanız gerekir.

İlk bakışta otoriter kişiliğin uzağında duran mütevazılık gibi kişilik özellikleri ise, “kendi yağında kavrulma”ya ya da iddiasızlığa dönüşmeden, kişisel bir tavrın ve kapanma halinin ötesinde, pratik bir yol alma biçimi haline gelirse, daha fazla değer ve verim üretmektedir. Çoğu durumda, alçakgönüllü bir otorite, “küçümseme”yi lügatinden sildiği için gerçekten büyüyebilmektedir... Sürekli büyüyen, kendisini dayatıp karşısındakini küçümseyen otorite ise tarihe bıraktıklarıyla birlikte, baskıcı karakterinin eksileriyle de anılmaktadır.

Uğraş alanlarında olgunlaşanların ve yaşlarıyla bir ağırlığı temsil edenlerin kurdukları otoritenin ise (konumsal olmaması için), içerikle ve yeni olanla sürekli sınanması gerekir. Genel olarak iddia ve otoritenin havada kalmaması, baskılayıcı olmaması için, “iddia” ise kötücül bir hırsa dönüşmemesi, “otorite” ise sırf konum doğurmaması için, ilişkilerin yaşa ve benzer nicel ağırlıklara göre değil, üretken çabaya göre tesis edilmesi önemlidir. Aksi halde, iddiadan hırsa giden yolda sarsak adımlar atılmaya, ne yapıldığı değil ne olduğu öne çıkmaya başladığında, özne, ürettiklerini değil, kendisini dayatmaya başlar.

Aynı şekilde eleştirmenin kurduğu otorite ya da “eleştirel otorite” de, ne boncuk dağıtan bir estet tavrına, ne de “haksızlık mı yapıyorum acaba” gibi soruların boğuculuğunda eleştirmene geri dönen vicdan ve ahlak sorgulamalarına gerek bırakmayan, diyalektik bir yöntem ve bakışın kılavuzluğunda değerlendirilmelidir. (Otorite dediğin ancak bu şekilde tesis edilir!)

Bu noktada “kişilik tartışmaları”nın sınırı da anlaşılmalıdır. Ya da bir soru; kişilik değerlerinden otorite sağlamaya daha yatkın olanlarını kategorize ederek bir model kurmanın ne anlamı vardır? Örneğin Richard Sennett’in genellemesi bize ne anlatır: “Güven, üstün yargılama yeteneği, disiplin uygulama yeteneği ve korku uyandırma kapasitesi; bunlar bir otoritede bulunan niteliklerdir.” “Doğru” olsa bile bu türden genellemelerin aşma ya da sönmürlenme pratiklerini bir yere götürme anlamında çok sınırlı “fayda”sı vardır.

Kısacası, kişisellik alanını, yalnızca bu alanın dışına çıkarak değerlendirdiğimizde; ortaya konan ürüne, yapıta, çabaya, eyleme bakarak anlama-yargılama-eleştirme sürecine girdiğimizde; ahlaki ya da nicel değerler yerine “içeriğe abandıığımız”da, eşitsizlikleri aşma yönünde, klişeleri kırma ve “yeniden yüklenme” anlamında, anlamlı bir mesafe kaydedebiliriz.

Şimdi, meselenin, ideoloji ve siyasetle daha dolaysız ilişkisini kurabileceğimiz bir bölmesine geçebiliriz. Buradaki anahtar kavram olarak da, “üstünlük”ü seçebiliriz. Zira otoritenin, siyasal ideolojik alanda işlemesi, genelde “üstünlük kurma-üstten hitap edebilme çabası” olarak görülür. “Seslenen otorite” yukarıda bir yerde durup hüküm sürdüğünde, siyasal seslenişin, seslendiği kitle nezdinde etkisini yayması, daha “kolay” olmaktadır. Ama bu kolaylık, siyaseti eşitlik arayışı içerisinde kavrayanların, toplumsal eşitlik yolunda siyasal dönüşüm için çalışanların meselesi olmamalıdır.

Başka bir deyişle, üstünlük kurma çabasıyla birlikte oluşan eşitsizlik, bireysel planda olduğu kadar, siyasal-toplumsal planda da işlemektedir. Mesele, makro ve mikro, tüm siyaset alanlarını örtmektedir. Önemli olan, keskinleştirmemektir.

Örneğin Şevki Yurdakuler, “Sosyalizmin Panzehiri Demokrasi”yi anlatırken, Lenin cephesinden şöyle bir sonuca varıyor: “Siyasetin tek amacı, kitlelerin denetimini sağlamaktır.” Keskinliği azaltmak için eklenebilir; yalın siyasetin bu çıplak çabasını örtmek için, ona ideoloji giysisini, ona ahlak kemerini giydirmeye çalışıyoruz sürekli. Üstelik iki yönlü bir çaba; hem “doğrudan denetim”in kırıncı etkisini yumuşatmak için, hem de denetim dışına çıkma eğilimlerinin önünü kesmek için “soyunuyoruz” bu giydirme işine. Tabii ki, “aslanan denetimdir” diyerek siyaset üretmenin imkansızlığını bilerek!..

“Tekelîyet” yazarı Yalçın Küçük’e göre ise “otorite, dışına çıkamamak ve bağımlılık edinmek anlamındadır”, endojendir. Buradaki bağlayıcı irade, bağlananların dışarıyla temaslarını kesme uğraşındadır. Bu kapanma,

daha doğrusu “kapatma” eğilimi, “egemen ideoloji” dediğimiz yapılanmanın ya da ideolojiler alanında hegemonya kurma çabasının neden otoriter olduğunu anlamamız için anahtardır. O halde sınıf mücadelesinin ideoloji cephesinde süren haliyle amaç, “dışarı çıkması engellenenlere yeni kapılar açmak”tır.

Egemen ideolojinin tek tek bileşenlerine bakıldığında, örneğin milliyetçi söylemle (askeri) otorite arasında orijine dayanan bir ilişki olduğu görülür. 19. yüzyılda yükselen milliyetçi dalga, toplumsallaşma sürecinde ya da devletin yurttaşını “bağlama” perspektifinde, temelde, askeri otoriteye yaslanmaktadır. Milliyetçiliğin diliyle söylersek, Sakarya olmadan, Vatan ve Millet eksikli kalmaktadır. Kuramın diliyle söylendiğinde, Bröckling bunu şöyle ifade ediyor: “Askeri değer tasarımlarının ve davranış normlarının, bütün bir toplumun iliklerine işleme süreci, kitlelerin ‘milliyetçileştirilmesi’ sürecinin tamamlayıcı bir parçası haline geliyor ve bu süreç 1860’tan itibaren toplumun militarize edilmesi kavramıyla ifade ediliyor.”

Egemen ideolojik yapılanma ve onun öne çıkan kolları otoriter bir “görüntü” vermek zorunda değil elbette. Örneğin liberalizm, “adı”yla ve yanılısamalı ideolojik söylemiyle özgürlükçü bir görüntü vermeye çalışıyor. Ancak gerçekte, siyasal ve ideolojik işleyişi-uygulamalarıyla otorite tesisinin ya da sınıf otoritesinin rasyonelleştirilmesi sürecinin bir parçası haline geliyor. Frankfurt Okulu’nun bir diğer müdürü Max Horkheimer’in Akıl Tutulması’nı anlatırken çizdiği düşünsel çerçeveye özetlersek; “modern bilimle liberalizmle otoriterizmin etkileşimi, akıldışı bir dünyanın kurumlarında gittikçe daha rasyonel bir denetim kurulmasına hizmet etmektedir”. Burada vurgu rasyonelleştirme eyleminin kendisine ve sağlanan denetime değil de “akıldışı sömürü düzeninin rasyonelleştirilme girişimine” yapılırsa anlamlı bir çözümlenmeye ulaşılabilir. Kapitalizmin “gelişmiş” merkezlerinde, ikna-zor diyalektiği, liberalizm-otoriterizm etkileşimiyle de işliyor. Liberalizmin, ondan ayrı durma gayretindeki liberter ve anti-otoriter söylemlerin ya da tam karşı kutuplarındaymış gibi görünen otoriter söylemlerin ortak paydası da tam burada beliriyor; etkileşim zemini “sömürü düzeni”ne ait ve (doğrudan işaret etmeden) onu rasyonel kılmaya, bu arada kendileri de rasyonel kalmaya çalışıyorlar.

Daha geleneksel ideolojik motiflere baktığımızda, halkın (ya da halk kesimlerinin) aklından çok, kendisini teslim alma pratiklerine denk geliyoruz. Bu da “teslim alan temsilciler” için daha dolaysız bir otoriterizm anlamına geliyor. Örneğin, marksizmin klasikleri arasında sayılan, On Sekiz Brumaire’de otorite karşısındaki “köylüce” tutum şöyle tasvir ediliyor: “(Köylüler) Kendi adları altında kendi sınıf çıkarlarını zorunlu kılma gücünden yoksundurlar... Kendilerini temsil edemezler; temsil edilmeleri gerekir. Temsilci aynı zamanda efendileri ya da üzerlerinde bir otorite, onları diğer sınıflara karşı koruyan ve yukarıdan yağmur ya da gün ışığı gönderen sınırsız bir yönetsel güç gibi görünmelidir. Küçük toprak sahibi köylünün siyasal etkisi, bu nedenle, son ifadesini toplumu kendisine tabi kılan yönetsel güçte bulur.”

Yukarıdan gönderilen gün ışığının aydınlığı olmadan, köylü kendisini gölgenin güvensizliğinde buluyor. Ancak, ışıkta ya da gölgede, “sürüklenmek”, buradaki teslim ve temsil ilişkisinin temel biçimi olarak karşımıza çıkıyor.

Şimdi sorulabilir: Temsilcisine teslim olmak illa köylülük müdür? Burada sözü edilen, halk kesimlerinin tarihsel ve kısmen de güncel çıkarlarını temsil eden bir öznenen çok, “yukarısı”nın (ve biraz da kendisinin) çıkarlarından hareketle halkı-köylülüğü “idare eden” bir otoritedir. Bugünkü haliyle, “düzen siyaseti”dir. Temsil edip teslim aldıklarını bir şekilde “köylüleştirmekte”dir.

Öte yandan, otorite ve egemenlik, burjuva toplumsal planda ve düzen siyaseti içinde, sırf temsilcinin sağladığı konumsal üstünlüğü değil, sömürü ilişkilerini de çağırır. “Yukarıdakiler”e yetki devriyle kaynakları kullanma ayrıcalığı ya da komut zincirinin tepesindekiyle temsilcinin “yeme rahatlığı” arasında elbette bir etkileşim vardır. Ve bu, “sömürü”nün iktisadi ilişkilerden, toplumsal-siyasal-kültürel alana yayılmasıyla, otoritenin sınıfsal zeminiyle bağlantılıdır.

Bir başka soru; otorite altında hareket etmek, illa ki, inisiyatifsizlik mi getirir? İnisiyatifin sınırları, zorunluluk bilincine varmış bir özgürlük çerçevesinde kavranamazsa otorite elbette ezicidir. Başka bir deyişle hareket alanını genişletmek kadar, genişletme sürecinde yaşanacak darlığın bilincine varmak da önemlidir. “Ben artık şarkı dinlemek değil, şarkı söylemek istiyorum” misali “ben artık bilincine varmak değil, yaşamak istiyorum” deme özgürlüğümüz ise, tıpkı zorunluluk gibi, bakidir.

“Özgürlük” demişken, kendisini bu söylemle özdeşleştiren “yeni muhalif hareketler”in illa ki anti-otoriter olmaları, otoriteyi eleştirerek “geliştiren”, sönümlenme koşullarını gösteren marksiz-min uzağındadır. “Her zaman, her yerde” ve her tür otoriteye karşı olmak rahatlatıcıdır, bireysel anlamda kurtarıcıdır ama eşitsiz gelişmeyi kavrayarak, bir bütün olarak eşitsizliklere yüklenmeyi hedefleyen öncünün otoritesinden yoksun kaldığı için, “bireysel tavır” ötesinde bir “anlam” üretememektedir.

Engels’in 1874’te geliştirdiği şu çok önemli tezi, bu anlam sorgulamasına cuk oturmaktadır: “Bir devrim kesinlikle en otoriter eylemdir.” Günümüzde gelişen, isyancı, muhalif yönleri ağır basan ama buna rağmen devrimci boşluklar bırakan “hareket”in merkezsiz “doğası”na karşı, önemli bir belirlemedir.

Bugün Batı’daki anti-kapitalist hareket içerisinde ağırlıklı bir yer edinmeye çalışan otonomist çizginin “açmaz”ını Alex Callinicos Anti-Kapitalist Manifesto’su içerisinde şöyle bir soruyla formüle etmektedir: “O kadar otoriter bir yapıya (devlete), anti-otoriter bir duruşla ne kadar karşı konabilir ki?” O halde Engels’in “Otorite Üzerine” düşünürken verdiği buradaki yanıt her zaman günceldir.

Sonuçta otoriter davranışın büründüğü biçimler ayrı, onun sınıfsal kaynakları ayrı kavranmalı, bu kaynağı ortadan kaldırmaya dönük siyasetin biçimsel savrulmalarına karşı uyanık olunurken, zorunluluklar da açığa çıkarılmalıdır. Kendisini ne kadar düzen dışı tanımlarsa tanımlasın (toplumsal bir “denetim” kategorisi olarak) siyaset için, toplumu dönüştürme ile üstünlük kurma arasında gerilen bir ip vardır... Gerilim, siyasal özne ya da kişiliklere baskıcı bir karakterle yansımadağı müddetçe, ahlak sorunu haline getirilmeden toplumsallığıyla anlaşılmalıdır. “Üstünlük”ün, kişiler arasındaki ilişkilere yansıdığında uğradığı ahlaki bozulma ise üstünlüğü bütünüyle yok edecek devrimci siyasetin lehinde aşınmalı ve zamanla aşılmalıdır.

Yine de bir soru ortada kalmaktadır: Eşitsizliğin tümüyle ortadan kalkması, ayrımların, ayrıcalıkların son bulması, sistemik baskının, düşüncesiyle birlikte yok olması hedeflendiğinde, korkuyu insanlığın lüğatinden silen en esaslı dönüşüm gerçekleştiğinde, arayıp soracak mıyız acaba; nerede bu otorite diye?..

Alıntı: <http://www.haberveriyorurum.net/haber/ali-mert-kavram-karmasasi-otorite>, 15.09.2009